

BACON Roger — filozof, filolog, teolog, zw. doctor mirabilis, ur. ok. 1214 w Ilchester, w hrabstwie Sommerset, zm. ok. 1292 w Oksfordzie.

Studiował w Oksfordzie pod kierunkiem Roberta Grosseteste i Adama z Marsh. Jako bakałarz sztuk wyzwolonych ok. 1235 udał się do Paryża, skąd powrócił do Oksfordu; ponownie przebywał w Paryżu w latach 1245–1255, najpierw jako student zapoznający się z nową filozofią gr.-arab., a później jako początkujący nauczyciel, komentujący logiczne i przyrodnicze pisma Arystotelesa. Poznał tam Aleksandra z Hales, Alberta Wielkiego oraz Piotra z Maricourt, który w tym czasie rozpoczynał swoje nowatorskie badania przyrody. Słuchał wystąpień Wilhelma z Auvergne — bpa paryskiego, dyskutującego przed społecznością uniwersytecką na temat „intellectus agens” (intelektu czynnego), pojmowanego na sposób augustyński (*Opus tertium*, c. 32, wyd. J. S. Brewer, Lo 1859, 74), oraz pisał komentarze do dzieł Arystotelesa.

W 1255 B. wstąpił do zakonu franciszkanów, prawdopodobnie pod wpływem św. Bonawentury. W zakonie tym widział siłę zmierzającą do odnowy Kościoła, świata i nauki zgodnie z poglądami głoszonymi przez Joachima da Fiore.

Powróciwszy do Oksfordu nauczał tam, dopóki z rozkazu generała zakonu, w wyniku posądzenia o głoszenie niebezpiecznych doktryn, nie pozbawiono go finansowego wsparcia; uniemożliwiając w ten sposób prowadzenie technicznych, optycznych i chemicznych doświadczeń. Jego sytuacja polepszyła się za pontyfikatu papieża Klemensa IV (1265–1268), protektora B. Papież uwolnił go od wszystkich zakazów i ograniczeń nałożonych nań przez jego przełożonych zakonnych, a w liście z 22 VI 1265 poprosił o przysłanie do Viterbo jego dzieła, o którym słyszał. Jednak Klemens IV zmarł w 1268. W 1277 Hieronim z Ascoli, generał zakonu, ponownie potępił doktrynę B., jego samego skazał na karę odosobnienia klasztorne, w którym przebywał do 1289. Po uwolnieniu B. opublikował jeszcze *Compendium studii theologiae* (1292).

Podczas pierwszego pobytu w Paryżu B. zredagował następujące komentarze do pism Arystotelesa: *Quaestiones supra XI Primae Philosophiae*; *Quaestiones supra libros quattuor Physicorum*; *Quaestiones supra libros octo Physicorum*, nową redakcją *Quaestiones supra libros Primae Philosophiae*; *Quaestiones supra librum de plantis*; *Quaestiones supra librum de causis*; *Quaestiones supra librum de sensu et sensato*; *Summa de sophismatibus et distinctionibus*; *Summa Grammaticae*, *Summulae dialecticae*; *De rebus medicinalibus* oraz, prawdopodobnie, często wydawaną *Epistola de secretis operibus naturae* (to w tym piśmie B. pisał o możliwości skonstruowania pojazdów bez koni, okrętów poruszających się bez żeglarzy czy maszyn latających). Głównym przedmiotem jego naukowych zainteresowań były nauki świeckie, nauki o języku, nauki matematyczne oraz przyrodnicze — z filozofią, metafizyką i etyką. Postawił sobie za cel zebranie w jednym dziele całości nauk świeckich, tj. filozofii („scriptum philosophiae principale”, *Opus tertium*, c. 17, 58), czego jednak nie zrealizował.

W trakcie prac przygotowawczych nad zaplanowanym dziełem, papież Klemens IV w 1265 zwrócił się do B. z prośbą o przysłanie mu *Opus*. W ten sposób rozpoczął się dla B. okres gorączkowej aktywności. W pośpiechu napisał (od lata 1266 do początku 1268), posługując się opracowaniami przygotowawczymi, trzy ze swoich najbardziej znanych pism: *Opus maius*, *Opus minus* oraz *Opus tertium*.

Podczas gdy pierwotnie uważano, że wszystkie trzy dzieła B. przekazał papieżowi i że powstały one w wyżej wymienionej kolejności, to dziś przyjmuje się, że *Opus maius* zostało zredagowane jako pierwsze i już w 1266 ukończone. Gdy B. otrzymał list od papieża, opublikował *Opus minus* i wysłał je papieżowi. Potem rozpoczął pracę nad *Opus tertium*.

Opus maius składa się z siedmiu części. W części pierwszej B. omawia cztery przyczyny ludzkiej niewiedzy, w drugiej — stosunek filozofii do teologii, trzecią poświęca omówieniu znaczenia gramatyki i nauki o języku. Czwarta część traktuje o znaczeniu matematyki dla fizyki i teologii oraz zawiera „indicia astronomiae”, poprawę kalendarza, geografii i astrologię; w piątej jest omawiana optyka, czyli „perspectiva”; w szóstej zagadnienia związane ze „scientia experimentalis”; siódma, nie dokończona, jest poświęcona problemom stanowiącym zakres „philosophia moralis”. Wyd. Bridge’a *Opus maius* zawiera tylko cztery części, podczas gdy przez Brewera wyd. frg. *Opus tertium* (c. 14, 48–52) mówi o sześciu częściach. W odkrytym przez P. Duhema dalszym frg. *Opus tertium* B. usprawiedliwia się z powodu nieopublikowania szóstej części, a list dołączony do *Opus maius* mówi tylko o pięciu częściach.

Opus minus i *Opus tertium* stanowią pewną całość. Również z nich posiadamy tylko frg. w wyd. Brewera. Nowy i ważny frg. *Opus tertium* odnalazł i opublikował P. Duhem. Również A. G. Little natknął się na frg. tego dzieła, który częściowo pokrywa się z opublikowanym przez Duhema.

Plan B. zmierzał w kierunku stworzenia pewnego *Opus principale*, które chciał przesłać Klemensowi IV, ale zanim ten zamiar zrealizował, papież zmarł (w 1268). Dzieło oznaczane jako *Opus maius* nie jest jednak zapowiadającym *Opus principale*, bowiem w *Opus maius* (III, wyd. J. H. Bridges, 47) jest ono dopiero brane pod uwagę, a w dołączonym liście B. zauważa: „scriptum principale non transmittitur”. Za *Opus principale*, nad którym B. pracował po śmierci Klemensa IV, uchodzi *Compendium philosophiae* (*Communia naturalia*, II, pars I, c. I, wyd. R. Steele, Ox 1905, 316, z. 4). Miało ono obejmować cztery części: 1) gramatyka i logika (*grammatica et logicalia*); 2) matematyka (*partes mathematicae*); 3) nauka o przyrodzie i filozofia przyrody (*naturalia*); 4) metafizyka i nauka o moralności (*metaphysica cum moralibus*; por. *Communia naturalia*, I, pars I, d. I, c. I). Do pierwszej części *Opus principale* należą wyd. przez Brewera, a w 1271 (lub w 1272) napisane *Compendium studii philosophiae*, jak i wyd. przez Nolana i Hirscha frg. gr. i hebr. gramatyki. Z drugiej części, obejmującej matematykę w sześciu księgach, zostały wyd. tylko niektóre frg. Trzecia część zawiera w czterech księgach naukę o przyrodzie i filozofię przyrody: *De communibus ad omnia naturalia*, *De caelestibus*, *De elementis et mixtis inanimatis*, *De vegetabilibus et animalibus* (*Communia naturalia*, I, pars I, d. I c). Pierwsze dwie księgi opublikował R. Steele. Prawdopodobnie do części przyrodniczej *Opus principale* należy również wyd. przez Bridgesa (t. II) traktat o optyce *De multiplicatione specierum*, który B. w 1268 (niezależnie od *Opus maius*) przesłał, lub przynajmniej chciał przesłać, papieżowi (*Opus tertium*, c. 58, wyd. J. S. Brewer, 227). Czwarta część *Opus principale* jest reprezentowana przez frg. opublikowany przez R. Steele jako *Metaphysica de vitiis contractis studio theologiae*. Z innych pism B. należy jeszcze wymienić *De speculis comburentibus*. Ostatnim pismem B. było *Compendium studii theologiae*.

Działalność naukowa B. przypada na stulecie pomiędzy 1250 a 1350, o którym mówi się, że w żadnym innym okresie średniowiecza nie pojawiło się tak wiele doniosłych idei filozoficznych. Tak jak wśród dominikanów Albert Wielki i Tomasz z Akwinu szli własną drogą, tak wśród franciszkanów, mniej więcej w tym samym czasie, obok Bonawentury stanął B. Kierunek przyrodniczy, który w pierwszej poł. XIII w. był z powodzeniem uprawiany przez ang. filozofów, osiągnął swój punkt szczytowy w pracach B. W szkole ang., pozostającej pod wpływem platonizmu, podkreślano znaczenie matematyki i doświadczenia w uprawianiu filozofii. Jako poprzednik B. musi być brany pod uwagę Piotr z Maricourt, badacz magnetyzmu, który akcentował znaczenie doświadczenia w fizyce.

B. przeciwstawiał kultuowanemu w Paryżu filozoficzno-teologicznemu ideałowi nauk wiedzę matematyczno-przyrodniczą opartą na doświadczeniu, taką, jaką uprawiano w Oksfordzie. Poprzez proklamowanie „*scientia experimentalis*” B. może uchodzić za poprzednika F. Bacona (z Werulanu), różnił się jednak od niego opinią o matematyce, do której sprowadzał wszystkie pozostałe nauki, wyprzedzając pomysły, które dopiero w XVII w. uzyskały pełną akceptację w naukach przyrodniczych i w filozofii. W utożsamieniu „*intellectus agens*” z Bogiem i w nauce o wyższości doświadczenia uzyskanego poprzez Boskie oświecenie, usytuował się B. na gruncie augustynizmu.

Naukowe zainteresowania B. dotyczyły matematyki, przyrodoznawstwa, zwł. fizyki i optyki, oraz lingwistyki; z tego punktu widzenia poddał B. silnej krytyce metodę teologiczną, powszechnie stosowaną na uniwersytecie paryskim w tamtych czasach. Zarzucał uczonym paryskim (*Studium Parisiense; Opus minus*, 327) naukową ignorancję, a w pomijaniu przez nich naukowej i wychowawczej wartości nauk matematycznych, przyrodniczych i językoznawczych widział główną przyczynę braków w studium teologii („*septem peccata studii principalis quod est theologia*”, *Opus minus*, 322–359).

Matematykę i nauki przyrodnicze B. uprawiał częściowo na podstawie dzieł gr., arab. (traktat *De multiplicatione specierum* jest pod wpływem pism Alhazena) i hebr., a częściowo na podstawie własnych obserwacji przyrody. Przy tym, jak większość mu współczesnych, był zainteresowany astrologią. Na filologię i znajomość języków, które — jego zdaniem — dają dostęp do źródeł prawdziwej mądrości, kładł wielki nacisk. Językami niezbędnymi dla studiów teologicznych i filozoficznych, które nazywał językami uczonych, są: gr., hebr., arab. i chaldejski (zob. *Opus maius*, pars III, I, 66 n.).

Wysoko oceniał osiągnięcia Arystotelesa, którego określał jako „*philosophorum doctissimus*”. Mimo to stwierdził, że również Arystoteles w wielu punktach się mylił, co jego samego uwalnia od bezkrytycznego przyjmowania wszystkich twierdzeń Filozofa. W komentarzach do Arystotelesa B. opiera się szczególnie na rozważaniach Awicenny, choć niektóre jego twierdzenia również poddaje krytyce. Do takich należy pogląd, że „*intellectus agens*” (intelekt czynny) jest najwyższym aniołem i najwyższym stwórcą wszystkich rzeczy w świecie, podczas gdy dla B. „*intellectus agens*” jest tylko boskim Logosem chrześcijańskiej teologii, stwórczym Słowem Boga. Z tej racji „*intellectus agens*” nie jest częścią ludzkiej duszy, lecz od niej całkowicie oddzieloną i istotnie różną substancją. Bez wątplenia te wyrażenia przypominają sformułowania al-Farabiego i Awicenny. W związku z tym, błędem jest przypisywanie B. (lub w ogóle szkole

franciszkańskiej) awerroizmu (J. B. Hauréau, *Histoire de la philosophie scolastique*, II 2, P 1850, 96; E. Renan, *Averroès et l'averroïsme*, P 1852, 1866³, 259).

Na poglądy epistemologiczne B. miała wpływ zarówno augustyńska teoria iluminacji, jak również filozofia arystotelesowska i arabska. Obydwa — arystotelesowski i augustyński — punkty widzenia w myśli B. są powiązane pojęciem doświadczenia (*experientia*). Istnieje — twierdzi B. — podwójne doświadczenie: jedno dokonywane za pomocą zmysłów zewnętrznych (*experientia humana et philosophica*), i drugie za pomocą wewnętrznego oświecenia (*illuminaciones interiores*). Metoda eksperymentalna u B. wiąże się z pragmatystycznym, utylitarystycznym pojmowaniem prawdy. Wiedza musi być oceniana wg możliwości jej wykorzystania w dążeniu człowieka do szczęścia (*beatitudo*), i w ten sposób utylitaryzm ostatecznie jest uzasadniony etycznie i religijnie. Pożytek z jakiejś rzeczy daje się jednak ustalić tylko na drodze doświadczalnej, gdyż doświadczenie jest jedynym kryterium prawdy. W tym stwierdzeniu B. widzi podstawę odrzucenia zarówno autorytetu, jak i dowodzenia jako źródeł poznania. Autorytet nie może być źródłem żadnej wiedzy, ponieważ nie daje żadnych podstaw uznania zdania za prawdziwe; jest on raczej jednym ze źródeł błędów (*fragilis et indignae auctoritatis exemplum, consuetudinis diuturnitas, vulgi sensus imperiti*). Dlatego sam B. zdecydowanie odrzucał autorytety uznawane w jego czasach (Aleksander z Hales, Albert Wielki, Tomasz z Akwinu). B. krytykuje logikę Arystotelesa, twierdząc, że argumentacja, indukcyjnie czy dedukcyjnie prowadzona, nie dotyczy rzeczy, lecz pojęć. B. uznaje logikę, która wychodzi od doświadczenia i na jego podstawie jest sprawdzana. Uzyskane przez doświadczenie poznanie jest intuicją, widzeniem, równocześnie zmysłowym oraz umysłowym. Bezpośredniość (brak jakiegokolwiek pośrednika w oglądzie) jest dla B. elementem istotnym poznania. Doświadczenie zmysłowe pojmuje B. zdecydowanie subiektywistycznie; wg niego poznanie przedmiotu jest modyfikowane przez właściwości zmysłów.

Metoda eksperymentalna prowadzi do wiedzy o przyrodzie i sposobach jej opanowania. Alchemia, astrologia i magia stanowią dla B. najwyższy stopień nauki przyrodniczej. Jednym ze źródeł poznania jest, wg B., doświadczenie wewnętrzne spowodowane przez Boskie oświecenie. Oświecenie to przyjmuje trojaką postać: 1) objawienie powszechne (*illuminatio lub revelatio generalis*); 2) objawienie pierwotne (*illuminatio primitiva*); 3) objawienie specjalne (*illuminatio specialis*). To ostatnie należy do porządku religijnego i nadprzyrodzonego i jest łaską. B. wyróżnia też oświecenie pośrednie, obok bezpośredniego, które odnosi się do prawd porządku naturalnego, chociaż one zostały objawione przez Boga i zaszczipione w narodzie izraelskim (tradycjonalizm). Obydwu postaciom oświecenia przeciwstawia oświecenie powszechne (*illuminatio generalis*), które jest czymś czysto naturalnym. Jest ona dla każdego człowieka koniecznym i darmo danym światłem. Konieczność jego pochodzi stąd, że intelekt ludzki jest w możności, i dlatego tylko przez działanie kogoś, kto istnieje całkowicie „in actu”, może być wprawiony w ruch; w celu poznania substancji duchowych człowiek potrzebuje takiego oświecenia. Ta iluminacja jest podobna do koncepcji iluminacji przyjmowanej przez zwolenników szkoły augustyńskiej, która tam zazwyczaj nazywana jest „*illuminatio specialis*”. Stanowi ona szczególnie przypadek „*concursum divinum*”, różnego od opatrności i od działania łaski. Ponieważ Bóg jest tu pojęty jako „*intellectus agens*”, ma

tu miejsce oryginalne powiązanie ze sobą poglądów augustyńskich i arystotelesowskich.

Istnieje siedem stopni wewnętrznego doświadczenia. Ci którzy osiągają stopień najwyższy, dochodzą do poznania ekstazy, do zachwyty. W ten sposób u B. mistyka jest powiązana z doktryną o doświadczeniu.

Metafizyka zawiera w sobie pryncypia wszystkich nauk. Filozoficzne nauki realne rozpadają się na trzy grupy: na matematykę, fizykę i naukę o moralności. Gramatyka i logika stanowią tylko akcydentalną część filozofii (*Opus maius*, pars IV, d. I, c. 2, wyd. Bridges, I 99).

B., podobnie jak jego nauczyciel R. Grosseteste, którego traktat *De lineis, angulis et figuris* w *Opus maius* (pars IV, d. 2 i 3) jest często cytowany, uważa matematykę za podstawę wszelkiego naukowego wykształcenia. Wiąże on kategorię wielkości z kategorią jakości, relacji, miejsca i czasu, ponieważ dają się one sprowadzić do kategorii wielkości. Tak samo dla kategorii substancji wielkość gra rolę pośrednika poznania. W ten sposób logika zależy od matematyki, a matematyka jest, w ujęciu B., wiedzą wzorcową. Tylko w niej istnieje prawdziwe dowodzenie, które daje bezbłędną prawdę i pewność bez wątplenia. Równocześnie jest ona wiedzą wrodzoną i dlatego poprzedza wszystkie inne, a ponadto przygotowuje umysł do poznania innych nauk („*mathematicarum rerum cognitio est quasi nobis innata [...], prima erit inter scientias et praecedens alias, disponens nos ad eas*”, *Opus maius*, pars IV, d. I, c. 3, 103). Z tego wynika, że jeśli w pozostałych naukach chce się osiągnąć pewność bez wątplenia i bezbłędną prawdę, to należy oprzeć się na twierdzeniach matematycznych.

Do grupy nauk o przyrodzie należą: „*Perspectiva, Astronomia iudiciaria et operativa, Scientia ponderum, Alchymia, Agricultura, Medicina, Scientia experimentalis*” (*Communia naturalia*, pars I, d. I, c. 2, wyd. R. Steele, 5 n., z. 2). Nauka o perspektywie musi być na początku, ponieważ jest dziełem zmysłu widzenia i umożliwia odróżnianie rzeczy, a na tych rozróżnieniach opierają się wszystkie szczegółowe twierdzenia o przyrodzie. Po niej następuje „*astronomia iudiciaria*”, ponieważ w świecie gwiazd widoczne są pierwsze różnice widzialnych rzeczy. W astronomii tej bada się naturalne siły gwiazd i ich wpływ na świat ziemski. „*Scientia ponderum*” zajmuje się zwł. elementami składowymi, ponieważ dostrzega w nich różnice ciężaru i lekkości. Alchemia jest nauką o nieżyjących ziemskich istotach i zajmuje się wszystkimi możliwymi do pomyślenia elementarnymi złoženiami rzeczy ziemskich, których jest 145 (jest tu również wprowadzona nauka o tworzeniu złota). „*Agricultura*” bada istoty ziemskie żyjące: rośliny i zwierzęta. Medycyna traktuje o „*animal rationale*”, czyli o człowieku, a przede wszystkim o jego zdrowiu i chorobie, a w konsekwencji o jego budowie i rodzeniu. „*Scientia experimentalis*” jest szczytem wiedzy o przyrodzie i wskazuje na najważniejsze praktyczne jej konsekwencje. Jest ona „*panią*” pozostałych nauk, a te są jej „*służebnicami*” (*Opus maius*, pars VI, c. 12, wyd. Bridges, II 221; *Communia naturalia*, I, pars I, d. I, c. 2, wyd. Steele, 9). Jej zadaniem jest doświadczalne sprawdzanie wniosków pozostałych nauk (*Opus maius*, pars VI, c. 2, II 172 n.).

Dowartościowanie nauk przyrodniczych i eksperymentu pozostaje u B. na poziomie teoretycznym. W astronomii zajmuje on pozycję pomiędzy metafizyczną teorią Arystotelesa a eksperymentalną Ptolemeusza.

Podstawę etyki (*Opus maius*, pars VIII, II 223 n.) stanowi metafizyczna teoria o istocie Boga, o Bogu jako stwórcy świata oraz o wynagrodzeniu człowieka w życiu przyszłym. Dzieło poświęcone filozofii moralnej dzieli się na sześć części, z których pierwsza zajmuje się kultem Boga, druga — „bonum commune”, trzecia — „bonum privatum”, czwarta i piąta problemami związanymi z Księgą Eklezjastesa; szósta miała traktować o „causis ventilandis coram iudice inter partes, ut fiat iustitia”, ale tej części B. nie napisał. W etyce B. chce iść śladami Arystotelesa, w którego dziełach odnalazł nawet chrześcijańskie uzasadnienie filozofii moralności. Muzyce, do której włącza poezję, przypisuje — wzorem starożytnych — wielki wpływ na ludzi, ponieważ ona uzdalnia ducha ludzkiego do przyjęcia boskiej harmonii.

Dzieła: *Opera quaedam hactenus inedita*, wyd. J. S. Brewer (Lo 1859, frg. *Opus tertium*, *Opus minus*, *Compendium philosophiae*, *De secretis operibus artis et naturae et de nullitate magiae*); *Opus maius*, wyd. J. H. Bridges (Ox 1897–1900); *Epistola dedicatoria*, wyd. F. A. Gasquet, *An Unpublished Fragment of a Work of Roger B.* (The English Historical Review 12 (1897), 494–517); P. Duhem, *Un fragment inédit de l'Opus tertium de Rogero B.* (Q 1909); A. G. Little, *Part of the Opus tertium of Roger B.* (British Society of Franciscan Studies 4, Aberdeen 1912); *Opera hactenus inedita*, wyd. R. Steele (zainicjowane w Oksfordzie w 1905 i prowadzone do 1940), opublikowano: *Metaphysica*; *De vitiis contractis in studio theologiae*; *Communia naturalia* (lib. 1–2); *De caelestibus*; *Tractatus brevis in Secretum secretorum*; *Compotus* (autentyczność wątpliwa); *Quaestiones supra undecimum Primae philosophiae*; *Quaestiones supra libros quattuor physicorum*; *De retardatione accidentium senectutis* (autorstwo zakwestionowane); *De rebus medicinalibus*; *Quaestiones supra libros Primae philosophiae*; *Quaestiones alterae supra libros Primae philosophiae*; *Quaestiones supra librum de Plantis*; *Metaphysica vetus Aristotelis*; *Quaestiones supra librum de causis*; *Quaestiones supra libros octo Physicorum*; *Quaestiones supra librum de sensu et sensato*; *Summa de sophismatibus et distinctionibus*; *Summa grammaticae*; *Summulae dialectices*; *Compendium studii theologiae*, wyd. H. Rashdall (British Society of Franciscan Studies 3, Aberdeen 1911); *The Greek Grammar of Roger B.*, wyd. E. Nolan, S. Hirsch (C 1902); *Specula mathematica*, *De speculis*, wyd. J. Combach (F 1614); *Perspectiva*, wyd. J. Combach (F 1614).

Bibliografia: E. Charles, *Roger B. sa vie, ses ouvrages, ses doctrines*, Bourdeaux 1861; Ueberweg II (passim); J. E. Sandys, *Roger B.*, Lo 1914; C. Baeumker, *Roger B. Naturphilosophie*, Franziskanische Studien 3 (1916); G. Delorme, *B. Roger*, DThC II 8–31; L. Thorndike, *A History of Magic and Experimental Science*, NY 1923, I 616–620; R. Carton, *L'expérience physique chez Roger B.*, P 1924; L. Thorndike, *L'expérimentale mystique chez Roger B.*, NY 1924; tenże, *La synthèse doctrinale de Roger B.*, NY 1924; M. de Wulf, *Histoire de la philosophie médiévale*, I, Lv 1934⁶; A. Zancanella, *Ruggero B. La sua personalità e la sua opera scientifica*, Giornale Dantesco 41 (1940), 91–134; S. Swieżawski, *U źródeł konfliktu nowożytnego przyrodoznawstwa z filozofią scholastyczną*, RF 1 (1948), 42–63; B. Nardi, *ECat II 670–675*; Th. Crowley, *Roger B. The Problem of the Soul in His Philosophical Commentaries*, Lv 1950; E. Heck, *Roger B. Ein mittelalterlicher Versuch einer historischen und systematischen Religionswissenschaft*, Bo 1957; F. Alessio, *Introduzione a Ruggero B.*, Bari 1985, 1995³; K. Flasch, *Das philosophische Denken im Mittelalter. Von Augustin zu Machiavelli*, St 1986; K. Bergdolt, *Der Sehvorgang als theologisches Analogon. Augen-anatomie und Physiologie bei Roger B.*, Sudhoffs Archiv 75 (1991), 1–20; F. Alessio, *Ruggero B. fra filologie e grammatiche*, w: *Aspetti della letteratura latina nel secolo XIII*, Spoleto 1992, 281–317; A. P. Bagliani, *Storia della scienza e storia della „provulgatio vitae”*, tamże, 243–280; P. Müller, *La dottrina delle „fallaciae in dictione” in Ruggero B.*

Documenti e studi sulla tradizione filosofica medievale 3 (1992), 453–490; S. Cigada, „*Congruitas*” e „*perfectio*” nella „*Summa Grammatica*” di Ruggero B. *Una Rilettura linguistica, L’analisi linguistica e letteraria* 2 (1993), 485–519; M. Günther, *Metaphysik und Naturbeherrschung im Denken Roger B.*, w: *Naturauffassungen in Philosophie, Wissenschaft, Technik*, Fr 1993, I 161–184; J. A. Merino, *El paradigma de la cultura según Rogelio B.*, *Carthaginensia* 9 (1993), 151–166; G. Molland, *Roger B. and the Hermetic Tradition in Medieval Science*, *Vivarium* 31 (1993), 140–160; A. Poppi, *La metodologia umanistica della „Moralis philosophia” di Ruggero B.*, *Schede medievali* 24–25 (1993), 149–167; G. Molland, *Mathematics and the Medieval Ancestry Physics*, Aldershot 1995; W. R. Newmann, *The Philosophers’ egg: Theory and Practice in the Alchemy of Roger B.*, *Micrologus* 3 (1995), 75–101; G. Sinkler, *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Lo 2000, 74.

Stanisław Bafia